

Bezoekadres
Weesperstraat 430
1018 DN Amsterdam

Postbus 12693
1100 AR Amsterdam
Telefoon 020 251 1111
Fax 020 251 1199
www.amsterdam.nl/iba

Gemeente Amsterdam Ingenieursbureau

Openbare Ruimte

Opsteller	Goedgekeurd en vrijgegeven	Paraaf	Datum
A. Bakker			15-1-2015

Notitie

Datum 15 januari 2015
Projectnummer 55690
Documentnummer 180237
Behandeld door A. Bakker
Doorkiesnummer 020 251 1283
E-mail abakker@iba.amsterdam.nl

Bijlage(n)
1. Situatie
2. Luchtfoto RAF #4470 26 FEB 45

Onderwerp Havenstraatterrein en GVB-remise; QuickScan conventionele explosieven

Inleiding

Stadsdeel Zuid is bezig met de planontwikkeling voor het Havenstraatterrein, het voormalige emplacement van het Haarlemmermeerstation. Het gebied, waar nu vooral loodsen staan, wordt herontwikkeld tot een stedelijk gebied met woonblokken (circa vijfhonderd woningen) en bijbehorende voorzieningen.

Direct ten noorden van het plangebied wordt voor de GVB tramremise de technische haalbaarheid van een mogelijke stalen overkapping van het rangeerterrein onderzocht.

In het kader van beide projecten wil men weten of er mogelijk explosieven in de ondergrond aanwezig kunnen zijn.

Aangezien de plangrenzen van het bestemmingsplan enigszins zijn gewijzigd (Dolman 2015), is de kaart in bijlage 1 vervangen door een nieuwe kaart.

Werkwijze

In de Staatscourant nr. 4230 van 16 maart 2012 is het Werkveldspecifieke Certificatieschema OCE gepubliceerd, dat per 1 juli 2012 van kracht is geworden. In het WS CS-OCE zijn onder andere de minimaal te raadplegen bronnen gespecificeerd (zie onderstaande tabel 1).

Tabel 1: Overzicht verplicht en optioneel te raadplegen bronnen.

Bron	Raadplegen	
	Verplicht	Optioneel
Literatuur	√	
Gemeentearchief	√	
Nederlands Instituut voor Militaire Historie		√
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie		√
Explosievenopruimingsdiensten Defensie	√	
Luchtfoto's Wageningen	√	
Luchtfoto's Zwolle	√	
Luchtfoto's TARA		√
The National Archives (Londen)		√
Bundesarchiv-Militärarchiv (Freiburg)		√
The National Archives (Washington)		√
Getuigen		√

Bron: Staatscourant nr. 4230 16 maart 2012.

Ofschoon onderhavige QuickScan geen vooronderzoek conventionele explosieven betreft, wordt getracht zoveel mogelijk de bronnen conform het WS CS-OCE te raadplegen. Ook wordt ingegaan op zogenaamde contra-indicaties en de leemten in kennis.

Literatuur

Over Amsterdam ten tijde van de Tweede Wereldoorlog is het nodige gepubliceerd. In de onderstaande tabel zijn enkele publicaties vermeld die al of niet zijdelings betrekking hebben op het onderzoeksgebied.

Tabel 2: Auteurs

Auteur(s)	Titel	Jaar
Berg et al.	Nederland uit de lucht 1940-1945	2012
Boer & Duparc	Kroniek van Amsterdam 1940-1945	1948
Gerver & Muller	Bommen op de Euterpestraat	2004
Huurman	Het Spoorwegbedrijf in oorlogstijd 1939-'45.	2001
Korthals Altes	Luchtgevaar	1984
Stigter	De bezette stad	2005
Weber	Over-IJ'se voetbalglorie in benarde dagen.	1986
Zwanenburg	En nooit was het stil. Deel I	1991
Zwanenburg	En nooit was het stil. Deel II	1993

De genoemde publicaties zijn nader gespecificeerd in de bronnen.

Boer & Duparc

In 1948 is een kroniek samengesteld van de gebeurtenissen in Amsterdam tijdens de Tweede Wereldoorlog. De vermeldingen van luchtaanvallen zijn gebaseerd op uittreksels van rapporten van de Luchtbeschermingsdienst.

De Havenstraat en aangrenzende straten worden niet genoemd in de kroniek.

Gerver & Muller

In het Maandblad Amstelodamum is in 2004 een publicatie verschenen van Gerver & Muller over de gebeurtenissen op 26 november 1944.

In de aangehaalde bronnen (verslagen van getuigenverklaringen in het NIOD) wordt het Havenstraanterrein en omgeving niet genoemd.

Huurman

In “Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd 1939- ’45” worden onder andere de gebeurtenissen in de periode oktober-december 1944 beschreven. Het Haarlemmermeerstation en de – lijn worden enkele keren genoemd, maar niet in het kader van luchtaanvallen of sabotage.

Tabel 3: Index Huurman 2001: Amsterdam en omgeving

Titel	Gebeurtenis	pagina
Bovenkerk-Amstelveen	13.55 u 9 sep	472
Haarlemmermeerlijn	15.10 u	470
Haarlemmermeerlijnen		160
Haarlemmermeerstation	Foto Lok 7001	215

Bron: Huurman 2001.

Stigter

Bianca Stigter geeft in “De bezette stad, de plattegrond van Amsterdam 1940-1945” bij Havenstraat 24 de volgende beschrijving: “Tramremise, één van de plekken waar de Februaristaking op 25 februari 1941 begon. In 1945 gebruikt als wapenopslag door de Binnenlandse Strijdkrachten. De Groep Stanz bracht hier bijvoorbeeld de buit van de overval op de ARM-garage op de Overtoom onder.”

Gemeentearchief (Stadsarchief Amsterdam)

De geraadpleegde bronnen in het Stadsarchief Amsterdam kunnen als volgt nader gespecificeerd worden:

- Kaarten van Amsterdam gemaakt door de afdeling Landmeten van de Dienst der Publieke Werken
- Kaarten van de afdeling Bouw- en Woningtoezicht van de Dienst der Publieke Werken
- Archief van de Luchtbeschermingsdienst
- Uittreksels van rapporten van de Luchtbeschermingsdienst
- Krantenknipsels

- Diverse secundaire bronnen (ondergebracht bij: literatuur)

Het archief van de Luchtbeschermingsdienst bevat onderstaande inventarissen.

Tabel 4: Archief van de Luchtbeschermingsdienst (toegangsnummer 5227).

inv	Stuk	Jaar en periode
129	Kaart van Amsterdam met gevaar aantrekkende objecten	1938
960	Rapportenboek van de uitkijkdienst	25-10-1940-14-07-1941
961	Rapportenboek van de uitkijkdienst	14-07-1941-22-07-1942
962	Rapportenboek van de uitkijkdienst	22-07-1942-27-02-1943
963	Rapportenboek van de uitkijkdienst	27-02-1943-17-06-1943
964	Rapportenboek van de uitkijkdienst	17-06-1943-30-12-1943
965	Rapportenboek van de uitkijkdienst	30-12-1943-04-11-1944
966	Rapportenboek van de uitkijkdienst	04-11-1944-27-05-1945
1088	Neergekomen projectielen in de nacht van 12/13 augustus	1940
1091	Lijstje met data en plaatsen waar in 1940 bommen zijn ingeslagen	1940

Bron: Stadsarchief Amsterdam.

De meest relevante gegevens zijn te vinden in de (handgeschreven) Rapportenboeken van de Uitzikdienst van de Luchtbeschermingsdienst. Per week zijn van de meest relevante gebeurtenissen uittreksels getypt in de Tweede Wereldoorlog.

Het SAA beschikt over een collectie krantenknipsels die betrekking hebben op vooral aangetroffen explosieven. Ook worden er enkele ruimingen genoemd.

Tabel 5: Persberichten (toegangsnummer 30486).

inv	Periode
674	1980 t/m 1984
675	1985 t/m 1989
676	1990 t/m 1994

Bron: Stadsarchief Amsterdam.

Ook beschikt het SAA over een kaart, waarop het verzet notities heeft aangebracht over onder andere de sterkte van de Duitse troepen. Langs de Amstelveenseweg zijn rondjes aangegeven: onderkomens van de Landwacht. Er bevond zich zo'n onderkomen tegenover de locatie op de noordoosthoek van de C. Krusemanstraat en de Amstelveenseweg.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie

In het NIMH zijn onder andere verslagen van militaire ondervragingen van "Engelandvaarders" en kaarten van het Nederlandse verzet gearchiveerd. Op die kaarten werd de situatie van bunkers, mitrailleurstellingen, tankgrachten en dergelijke vastgelegd. Ter hoogte van de locatie zijn geen Duitse objecten vermeld.

Volgens een 'Engelandvaarder' was op een verlaten spoor bij het Weesperpoortstation luchtafweer opgesteld op wagons (NIMH 575/488).
Dergelijke mobiele FLAK-opstellingen zijn ook bekend van het emplacement Havenstraat en van het emplacement Plantage Doklaan.
Alleen van de Plantage Doklaan (en het aangrenzende Artis) is een bombardement bekend.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie

In het NIOD is een Kompas-kaart uit de jaren dertig aangetroffen. Op de kaart zijn onder andere de bominslagen vanaf 11 mei 1940 vastgelegd. De kaart is bijgehouden tot 17 juli 1943. Er zijn geen bominslagen op de locatie vermeld.

Explosievenopruimingsdiensten Defensie

Op 23 november 1990 en in 2000 kwam het EOCKL in actie op de 'vindplaats' Havenstraat (Meijers 2007).

In 1990 ging het om een IED (improvised explosive device) volgens het semi-statisch archief in Rijswijk.

Bij de actie van 22 december 2000 staat op het werkopdrachtformulier van de EOCKL genoteerd:

"Opkoper 2 e hands spullen, benzinestation"

"1 Granaat van ca. 50 x 10 cm 2 x geleideband verschoten"

Tabel 6: Locaties acties EOCKL

Locatie	jaar	WO_NR	explosief
Afroditestraat	--	-----	
Amstelveenseweg [Langs]	1986	19863427	SC 50-bom
Baarsstraat	--	-----	
Havenstraat	1990	19903209	IED
Havenstraat	2000	20002387	Opkoper 2 ^e hand spullen, benzinestation. 1 Granaat van ca 50 x 10 cm2 x geleideband verschoten
Karperweg	--	-----	
Haarlemmermeerstation	--	-----	
Schinkel	--	-----	
Stadiongracht	--	-----	
Vlietweg	--	-----	

Bron: Meijers 2007.

Noot: Ook gezocht op ingangen GVB, remise, tram en Olympiakanaal.

Het EOCKL kwam in 1986 in actie "langs de Amstelveenseweg" voor een Duitse SC 50-bom.

De locatie en het jaar komen overeen met een bericht in het Parool op 11 oktober 1986 over de ruiming van een vliegtuigbom. Een dag eerder was men er bij graafwerkzaamheden op gestuit.

De exacte locatie van de aangetroffen Duitse vliegtuigbom is (nog) niet bekend.

Luchtfoto's

In een rapport van REASeuro (2007) is luchtfoto #4034 van 18 oktober 1944 opgenomen: het Havenstraatterrein is slechts gedeeltelijk zichtbaar door lichte bewolking. Het Ingenieursbureau beschikt over luchtfoto #4025 van 24 december 1944. Ofschoon licht beschadigd, is het een gedetailleerde foto. Er zijn geen bomkraters of beschadigingen zichtbaar in het onderzoeksgebied. Op de gedetailleerde luchtfoto #33386852 106G-4535_4470 van 26FEB45 zijn geen sporen van militaire activiteiten te zien ter plaatse van het Havenstraatterrein.

Tabel 7: Luchtfoto's Kadaster en Wageningen.

Doos	Specificatie	Nr	Datum	Gebied
529	D-448_4041		20APR43	Havenstraat – Boerenwetering
	D-448_4043		20APR43	Havenstraat - Bosbaan
529	D-842	3061	6JUL43	Havenstraat
529	D-878	3047	26JUL43	Havenstraat
550	106G-2502	4216	27AUG44	Havenstraat, ± bewolkt
576	106G-4535	4470	26FEB45	Havenstraat

Bron: Dotka Data b.v. 2012.

De foto van 26 februari 1945 is bijgevoegd als bijlage 2.

The National Archives

Hans Nauta heeft gegevens ter beschikking gesteld uit The Public Record Office (nu: The National Archives) in Londen. In zijn databestand met vluchtgegevens komen twee aanvallen voor die betrekking hebben op de omgeving van het onderzoeksgebied. De bommen die in oktober 1940 op de Amstelveenseweg, op het Hoofddorpplein en omgeving vielen, zijn aan de orde gekomen in rapportages van het Ingenieursbureau en Saricon in 2009.

De tweede aanval betreft 26 november 1944, toen op verzoek van het Nederlandse verzet het hoofdkwartier van de SD aan de Euterpestraat is aangevallen. Er werden vier squadrons ingezet.

Tabel 8: Kriegstagebuch 26-11-1944.

Tag Uhrzeit	Ort Wetter	Vorkommisse
1530		F.d. Mot meldet in der Lage zur 1600 Uhr: Rege Jäbätätigheit in Raume Amsterdam. Angriff von 10-12 Flugzeugen mit Bomben und Bordwaffen auf die Orangeschleuse. Leichte Schaden, keine Personenverluste. Die Flugzeuge wurden durch Boote der Wasserschutzpolizei abgewehrt.
1745	Amsterdam	Hafenkommandant meldet: 5 Bombenabwürfe auf Droogdok Mij. Keine Schaden. Durch Bordwaffenbeschuss geringen Schaden.

Bron: KTB Admiral in den Niederlanden Blatt 238 (email van H. Nauta).

Berg (2009) heeft een aantal passages uit Britse Operation Record Books ter beschikking gesteld, waaruit het volgende afgeleid kan worden. Van de vier squadrons hebben de 263ste en 266ste het hoofdkwartier zelf aangevallen, terwijl de 193ste FLAK schepen en batterijen in de haven hebben aangevallen en de 257ste FLAKstellingen aangevallen heeft op Schiphol (ten zuidwesten van Amsterdam).

Precieze informatie is te vinden in het Kriegstagebuch van de Admiral in den Nederlanden, waarin vermeld staat dat op de Droogdok Mij vijf bommen afgeworpen werden en schade ontstond door boordwapens van de Typhoons (tabel 8).

In het Rapportenboek van de Uitkijkdienst op die dag worden (naast het bombardement op het SD-hoofdkwartier) alleen bommen ter hoogte van de Oranjesluizen genoemd.

Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg

Het Ingenieursbureau beschikt over diverse Duitse kaarten uit het archief in Freiburg. Op één van die kaarten is een "Hauptkamfplinie" vermeld ter hoogte van de Ringspoorbaan (dus buiten de locatie).

Getuigen

Er zijn geen getuigen gehoord. In het archief van de Directie Openbare Orde en Veiligheid is een verklaring aangetroffen uit de Tweede Wereldoorlog. De getuige zou drie bommen in de Schinkel hebben zien vallen. De Dienst der Publieke Werken heeft later gesteld dat de drie bommen ontploft zijn.

Overige bronnen

Het War Office heeft in 1943 en 1944 kaarten gepubliceerd: Town and Port of Amsterdam. Op de kaarten zijn genummerde (nuts) bedrijven vermeld, die mogelijk strategische doelen waren. Op het onderzoeksgebied zijn twee locaties genummerd:
67 Tram Depot [de GVB-remise]
68 Transforma Electrical Engineering Works [aan het Noorder Amstelkanaal]

Het Haarlemmermeerstation is op de kaart aangeduid als "Station Willemspark", de tot 1933 gebezigde naam. Er zijn geen bomaanvallen op de drie genoemde bedrijven en station bekend.

Het Bureau Registratie Verdedigingswerken heeft in 1946 Duitse objecten geïnventariseerd en samengevoegd in zogenaamde complexen. Het Haarlemmermeerstation en de GVB-remise liggen in het zuidelijk deel van complex O. Voor zover bekend bevonden zich binnen het onderzoeksgebied geen Duitse bunkers, FLAK-torens en dergelijke.

Internet

Op de onderstaande sites is informatie te vinden waarbij gerefereerd wordt aan de (omgeving van de) onderzoekslocatie:

- Geheugenvanwest
- Beeldbank

De door Stigter gemelde buit van de Binnenlandse Strijdkrachten van de overval op de ARM remise Overtoom bestond uit motorfietsen en wapens, die opgeslagen werden in de GVB-remise in maart 1945 (onderschrift bij een foto op de Beeldbank).

Op de site van Geheugenvanwest staan gegevens over geschut op locaties buiten het onderzoeksgebied.

Onderzoeken derden

Nabij de locatie zijn vier gebieden bekend die recent onderzocht zijn op de mogelijke aanwezigheid van explosieven:

- Gerrit van der Veenstraat, Apollolaan en de Schinkel (T&A Survey 2006)
- Gerrit van der Veenstraat, Apollolaan en de Schinkel (Ingenieursbureau 2007)
- Stadiongracht (REASeuro 2007)
- Schinkel / Jachthavenweg (REASeuro 2007)
- Amstelveenseweg 81 (IBA / Saricon 2009)

Het onderzoek van T&A Survey uit 2006 heeft het Ingenieursbureau Amsterdam aan een second opinion onderworpen in 2007.

De meest relevante informatie is te vinden in het onderzoek van de Stadiongracht door REASeuro. In de Stadiongracht zou zich bij het Olympiakanaal een blindganger bevinden volgens T&A Survey (2006), gebaseerd op een oude bommenkaart van de Dienst der Publieke Werken.

REASeuro (2007b, p. 20) stelt dat de herkomst van de vermoedelijk onontplofte bom volkomen onduidelijk is.

Lacunes in kennis

Conform het WSCS-OCE wordt nagegaan welke informatie ontbreekt. Als leemten in de kennis kunnen worden genoemd:

- Mutaties in het Rapportenboek ontbreken van 10 mei 1940 tot 25 oktober 1940;
- Eventueel aangetroffen explosieven in de periode 1945-1971;
- Baggerwerkzaamheden langs het onderzoeksgebied in de Schinkel en havens langs de oostoever;

De leemte wat betreft de ontbrekende mutaties in 1940 kan deels ondervangen worden door overige documenten van de Luchtbeschermingsdienst. Zo is er een handgeschreven memo met explosieven vanaf 11 mei tot december 1940 en een getypt overzicht met neergekomen bommen op 11/12 augustus 1940. Ook de kaart met bominslagen van de Luchtbeschermingsdienst (bijgehouden door jonkheer A.B.C. von

Bose van 11 mei 1940 tot 17 juli 1943) en de kroniek van Boer & Duparc ondervangen deze leemte.

De overige documenten, de kaart en de kroniek bevatten geen aanwijzingen voor explosieven op de onderzoekslocatie. Wat betreft eventuele acties de hulpverleningsdienst in de periode 1945-1971 wordt opgemerkt dat in het archief van de Directie Openbare Orde en Veiligheid enkele documenten gericht aan de HVD zijn aangetroffen. Ze hebben geen betrekking op de onderzoekslocatie.

Conclusies en aanbevelingen

Op de onderzoekslocatie zijn voor zover bekend geen bommen gevallen. In 1990 en 2000 kwam het EOCL in actie op de "ligplaats" Havenstraat. Er zijn toen geen bommen geruimd.

Bronnen

ADMIRALITY (1940), War Cabinet. Demolitions in Holland. Note by the First Lord of the Admiralty, 25th May, 1940.

ARMY MAP SERVICE M831 (G.S.G.S. 4427). First Edition 1944. Revised from aerial photography 1943.

BAKKER, A. (2008), Explosief Amsterdam. In: Huisman (red.), Onzichtbaar Amsterdam. De ingenieurs van de stad. Bussum/Amsterdam: Thoth/IBA.

BERG, TH. VAN DEN (2009), Email d.d. 14-10-2009.

BERG, TH. VAN DEN, ET AL. (2012), Nederland vanuit de lucht tijdens de bezetting. Utrecht: Flying Pencil.

BOER, J.F.M. DEN & S. DUPARC (1948), Kroniek van Amsterdam over de jaren 1940-1945. Amsterdam: Drukkerij en uitgeverij J.H. de Bussy.

BUREAU REGISTRATIE VERDEDIGINGSWERKEN (1946), Complexen in de gemeente Amsterdam.

DIENST DER PUBLIEKE WERKEN (1945), Op te ruimen Duitse obstakels.

DOES, J.C. VAN DER (1949), Amsterdam onder Duitse terreur. Ons Amsterdam.

DOLMAN, K.-J. (2015), Email d.d. 13 januari.

GERVER, P.H.M. & T. MULLER (2004), Bommen op de Euterpestraat. Maandblad Amstelodamum, jrg. 91-2, Maart-April, pp. 3-29.

HAMELEERS, M. (2013), Kaarten van Amsterdam 1866-2012. Bussum: Thoth.

HUURMAN, C. (2001), Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd 1939-'45. Uquilar BV.

INGENIEURSBUREAU AMSTERDAM (2007), Second opinion historisch vooronderzoek T&A Survey. Project 35176.100, d.d. 26 februari.

INGENIEURSBUREAU AMSTERDAM (2009), Quick scan Amstelveenseweg. Project 45271.100

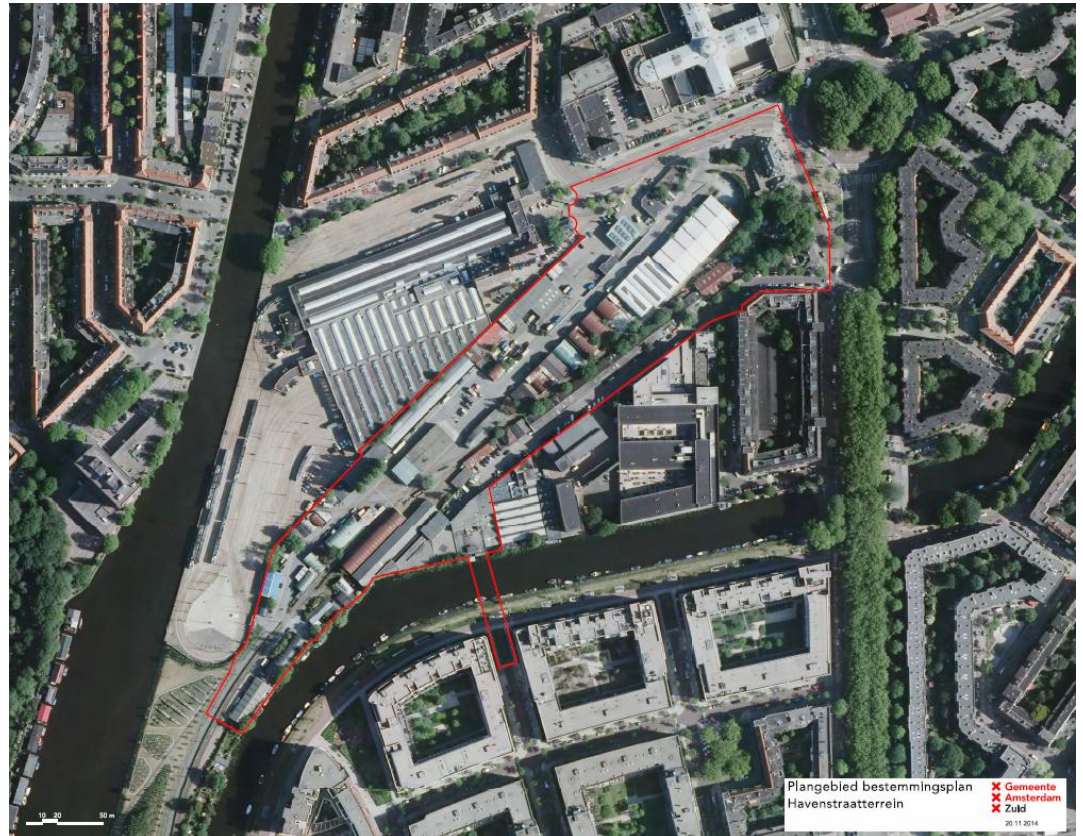
INGENIEURSBUREAU AMSTERDAM (2009), Probleeminventarisatie conventionele explosieven Amstelveenseweg. Project

KOK, R. & E. SOMERS (2005), Nederland en de Tweede Wereldoorlog. Zwolle: Waanders.

KOPPERS, G.P. (1999), Branden in Amsterdam 1874-1999. Amsterdam: NBDC

KORTHALS ALTES (1984), Luchtgevaar. Luchtaanvallen op Nederland. Sijthoff.
LUCHTBESCHERMINGSDIENST (1940-1945), Uittreksels van rapporten.
MAARSCHALKERWEERD, J.C. (1988), Vliegers gedood bij missen doel Amsterdam-Noord. Nieuws van de Dag, 13 september.
MEIJER, A. (2007), Email d.d. 7 december.
NAUTA, H. (2008), Luchtoorlogdocumentatie 1939-1945. Egmond-Binnen.
NAUTA, H. (2009), Typhoon attack. Email d.d. 14-10-2009.
NEDERLANDS INSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE
NIEUWENDIJK, R. VAN DEN (1993), Doelwit Schiphol. De Amerikaanse aanvallen op de vliegbasis Schiphol in het najaar van 1943. Amsterdam: Van Soeren & Co.
NIMH, Militaire ondervraging van Citroen, Abraham. Collectie 575/488
PAROOL, HET (1986), Bom uit oorlog opgegraven. 11 oktober.
PATER, B.C. DE & B. SCHOENMAKER (2005), Grote Historische Atlas van Nederland 1930-1950. Zierikzee: Atlas Maior/NIMH.
REASEURO (2007a), Probleeminventarisatie baggeren knooppunt Sloten [Jachthavenweg] Project RO- , d.d. 31 januari.
REASEURO (2007b), Rapport Probleeminventarisatie en –analyse Stadiongracht. Project RO-070165, d.d. 16 oktober.
SARICON (2009), Probleemanalyse conventionele explosieven Amstelveenseweg
SCHOO, H.J. (2004), De les van de Euterpestraat. De Volkskrant 2 oktober.
STIGTER, B. (2005), De bezette stad. Plattegrond van Amsterdam 1940-1945. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep.
SURVEY PRODUCTION CENTER (1944), Town and Port of Amsterdam. London: War Office.
T&A SURVEY BV (2005). Rapport Vooronderzoek naar de aanwezigheid van niet gesprongen Conventionele Explosieven ter plaatse van het tracé 2e Coentunnel en Westrandweg in de omgeving van Amsterdam, d.d. 26 januari 2005.
T&A SURVEY (2006), Vooronderzoek conventionele explosieven Gerrit van der Veenstraat, Apollolaan en de Schinkel te Amsterdam. 26 september
VELDE, J.J. VAN DER (1968), Stadsontwikkeling van Amsterdam 1939-1967. Scheltema Holkema.
ZWANENBURG, G.J. (1991), En nooit was het stil..... Kroniek van een luchtoorlog. Deel I
ZWANENBURG, G.J. (1993), En nooit was het stil..... Kroniek van een luchtoorlog. Deel II

Bijlage 1 - Situatie

Bijlage 2 – Luchtfoto 26 februari 1945

